

Marian Woźniak, Magdalena Cyrek

Uniwersytet Rzeszowski

WPLYW INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ NA PRZEMIANY SPOŁECZNE I KULTUROWE OBSZARÓW WIEJSKICH

1. Wstęp

Umiejscawiając człowieka w centrum systemu kulturowego i uznając kulturę za sposób przygotowania się człowieka, grupy społecznej, narodu do środowiska, do warunków stawianych przez otoczenie oraz „małe ojczyzny”, można zadać pytanie, jaki wpływ wywarł na społeczność i kulturę obszarów wiejskich okres poprzedzający integrację naszego państwa ze strukturami europejskimi oraz jaki wpływ miała na nie sama akcesja? To, czy rzeczywiście Europa ze swoją duchową samoświadomością ma siłę oddziaływania przez kulturę, etykę, religię i wychowanie, czy proces produkcji i kultura europejska odcisną swoje znamię na społeczności wiejskiej naszego kraju zależy przede wszystkim od ludzi, którzy tworzą tę społeczność.

Kultura jest całością materialnego i duchowego dorobku ludzkości w wymiarze globalnym, narodowym lub epokowym, a także zbiorem modeli, wzorców i wytworów ludzkiego zachowania we wszystkich sferach ludzkiej aktywności (Poskrobko 1998). Według W. Bartoszewskiego (*Kultura...* 2001) stanowi ona przestrzeń spotkania tego, co powszechne i uniwersalne, z tym, co partykularne i miejscowe. Gra tożsamości i przeciwieństw sprawia, że kultura staje się żywą całością, której pośrednictwo umożliwi społeczności rozpoznanie własnej przeszłości, działanie w teraźniejszości i planowanie przyszłości. Zachodzące procesy integracyjne poddają próbie specyfikę środowiska polskiej wsi, której osią i czynnikiem organizującym jest związek z rolnictwem, agrarność wsi i społeczeństwa wiejskiego (*Dylematy...* 2000).

Wskazując wpływ integracji na przemiany społeczno-gospodarczo-kulturowe wsi polskiej, należy wyraźnie zaakcentować przekształcenia związane z rolnictwem, dotyczące wszystkich mieszkańców obszarów wiejskich oraz krajobrazu

wiejskiego. Specyfiką polskiej rzeczywistości jest to, że sytuacja w rolnictwie ma większy wpływ na sytuację ludności wiejskiej niż w innych krajach europejskich. Polskie społeczeństwo jest nadal silnie związane z rolnictwem (*Podstawy...* 2003). Za pozytywny wpływ integracji uznaje się zmniejszenie takich problemów, jak: niska opłacalności produkcji rolnej, trudność ze zbytem płodów rolnych, niekorzystna struktura agrarna, brak środków na modernizację gospodarstw i poprawę poziomu infrastruktury.

2. Wpływ wsparcia unijnego na przemiany polskiej wsi

Zmiany, którym obecnie podlega system społeczno-gospodarczy wsi polskiej, wspierane są przez działania w ramach unijnej polityki rolnej. Elementem WPR jest wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich wraz z ochroną wartości kulturowych i środowiskowych, a także zintegrowane działania wspomagające rozwój wsi, dostosowania strukturalne regionów słabiej rozwiniętych oraz wspieranie ekonomiczno-społecznej restrukturyzacji polskiej wsi. Szczególne znaczenie dla rozwoju terenów wiejskich mają programy sektorowe wspierające restrukturyzację i modernizację gospodarstw rolnych sektora przetwórstwa rolno-żywnościowego, wprowadzanie nowych technologii i poprawa jakości produktów (*Rynki rolne...* 2004).

Na poziomie regionalnym polityka rolna jest kompleksowym zespołem działań, umożliwiających dostosowywanie, wzbogacanie lub weryfikowanie polityki rozwoju z uwzględnieniem złożoności i różnorodności rozpatrywanego regionu. Powinny się na nią składać działania prowadzące do optymalnego wykorzystywania potencjału przyrody w sferze działalności człowieka zarówno wytwórczej, jak i pozamaterialnej. Polityka regionalna ukierunkowana jest na racjonalne rozwijanie potencjału produkcyjnego, infrastruktury technicznej i społecznej, sieci osadnictwa wiejskiego itd. Jednak rozwój regionu musi się odbywać z pełnym respektowaniem praw przyrody, co wpływa na rozwój funkcji turystyczno-rekreacyjnych oraz przyrodniczo-środowiskowych obszarów wiejskich (*Polska polityka...* 1994).

Sytuacja społeczno-gospodarcza obszarów wiejskich pozostaje pod silnym wpływem procesów integracyjnych. Już od pierwszych miesięcy poakcesyjnych istotnie się zmienia sytuacja ludności rolniczej, będącej głównym beneficjentem programów unijnych. Zakończenie programu SAPARD umożliwi pełne wykorzystanie przyznanych Polsce środków. Zwiększony popyt importerów unijnych, wynikający z poszerzenia sfery wolnego handlu przez wzrost cen produktów rolnych, pozytywnie wpłynął na sytuację w rolnictwie. Duże zainteresowanie rolników bezpośrednimi dopłatami unijnymi sprawiło, że 85% zarejestrowanych producentów rolnych otrzyma takie fundusze, a perspektywy wykorzystania środków w ramach planu rozwoju obszarów wiejskich (PROW) i funduszy strukturalnych rysują się optymistycznie. Na realizację działań PROW w latach 2004-2006 przeznaczono ok. 3,6 mld euro; środki z budżetu unijnego wyniosą 2,9 mld euro, a środki krajowe – 0,7 mld euro. Przewidziano siedem działań: renty strukturalne; wspieranie gospodarstw niskotowarowych; wspieranie działalności rolniczej na obszarach o

niekorzystnych warunkach gospodarowania; wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt; zalesianie gruntów rolnych; dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej; wspieranie grup producentów rolnych (*Polska wieś...* 2004).

Wskazane kierunki polityki rolnej wywierają istotny wpływ nie tylko na sytuację dochodową ludności wiejskiej, ale i niosą ze sobą pozytywne zmiany społeczno-kulturowe, wyzwalając aktywność i zaangażowanie społeczne.

3. Uwarunkowanie ekonomiczne zmian w systemie społecznym polskiej wsi

Przełom XX i XXI w. oznaczający dla Polski procesy przygotowawcze do akcesji do UE i samo wstąpienie do UE przyczyniają się do systematycznego wzrostu poziomu wykształcenia mieszkańców na polskiej wsi (tab. 1). W okresie po 1996 r. nastąpiły: spadek o 11 pkt procentowych odsetka osób najstąbiej wykształconych; wzrost o 7 pkt procentowych udziału osób mających wykształcenie średnie i policealne oraz prawie 2-krotny wzrost liczby z wykształceniem wyższym (*Polska wieś...* 2004).

Tabela 1. Dynamika zmian struktury poziomu wykształcenia mieszkańców wsi (w %)

Lata	1988	1996	2002
Poziom wykształcenia			
Podstawowe lub brak	60,4	54,6	43,3
Zasadnicze zawodowe	24,2	28,0	29,2
Średnie i policealne	13,1	15,4	22,4
Wyższe	1,8	2,0	4,3

Zródło: (Dane...).

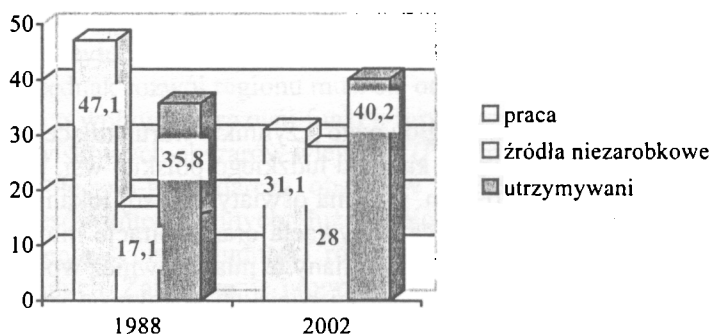
Jednoznaczna identyfikacja głównego czynnika warunkującego zmiany wykształcenia, a przez to kreowania kapitału ludzkiego polskiej wsi, jest niemożliwa. Niewątpliwie wpłynęły na to m.in. reforma oświaty, rozwój lokalnych niepublicznych szkół wyższych i wzrastająca motywacja oraz aspiracje młodego pokolenia (*Polska wieś...* 2004). Z pewnością na zmiany te miały również wpływ poprawiające się perspektywy ekonomiczne ludności wiejskiej w zakresie ich sytuacji materialnej i pozycji na konkurencyjnym rynku pracy.

W wyniku integracji niestety nie zmniejszyło się bezrobocie na polskiej wsi. W Polsce nadal występuje znaczne bezrobocie rejestrowane i ukryte. Do czynników mających wpływ na dynamikę bezrobocia wiejskiego można zaliczyć: tempo wzrostu gospodarczego, procesy restrukturyzacji gospodarki, podaż siły roboczej i wzrost zatrudnienia poza rolnictwem oraz przemiany agrarne w rolnictwie. Po okresie bardzo szybkiego wzrostu, na początku lat 90., liczba bezrobotnych mieszkańców wsi zmniejszyła się z 1158 tys. w końcu 1994 r. do 836 tys. w końcu 1998 r., po czym ponownie wzrosła do 1341 tys. w końcu 2002 r. Stopa bezrobocia na wsi z 17,2% w 3 kwartale 2002 r. i z 9,3% w listopadzie 1997 r. zwiększyła się

do 18,2% w 3 kwartale 2003 r. Struktura bezrobocia na wsi wskazuje na szczególne nasilenie tego problemu w grupie kobiet (w 3 kwartale 2003 r. stopa bezrobocia wynosiła 18,7% w stosunku do 17,8% bezrobotnych wśród mężczyzn), młodzieży w wieku 18-24 lat (40,1%) oraz bezrolnych gospodarstw domowych (w porównaniu z gospodarstwami rolnymi) (*Polska wieś...* 2004).

W latach 1988-2002 (dane spisów powszechnych) znacznie zmniejszyła się rola rolnictwa jako głównego źródła utrzymania ludności. Obecnie 58% (ok. 8,5 mln) mieszkańców wsi jest związanych z rolnictwem. Liczna jest również na wsi grupa ludności bezrolnej (ponad 6 mln osób). Z pewnością grupa ta się powiększy, bo procesy dezagraryzacji wsi przebiegają w taki sposób, że można się spodziewać zwiększenia liczby rodzin bezrolnych. Na wsi zmniejszył się odsetek osób uzyskujących dochody głównie z pracy, wzrósł zaś odsetek korzystających ze źródeł niezarobkowych oraz odsetek rolników utrzymywanych przez rodziny (rys. 1). Wysoki procent ludności utrzymującej się głównie ze źródeł niezarobkowych, najczęściej emerytur i rent, wynika nie tylko z wysokiej liczby uprawnionych do pobierania świadczeń emerytalno-rentowych, lecz również z wysokiej wartości tych świadczeń względem równoległe uzyskiwanych dochodów z pracy (*Polska wieś...* 2004).

Wobec malejącego znaczenia rolnictwa jako źródła dochodów mieszkańców wsi, niezbędna staje się dywersyfikacja gospodarstw wiejskich, rozumiana jako działalność zarobkowa gospodarstw poza podstawową rolniczą działalnością produkcyjną (Slee 1987). Termin ten obejmuje zróżnicowane sposoby uzyskiwania dodatkowych dochodów przez rolników, w wyniku użycia zasobów kapitałowych, ziemi i siły roboczej (Kłodziński 1997).

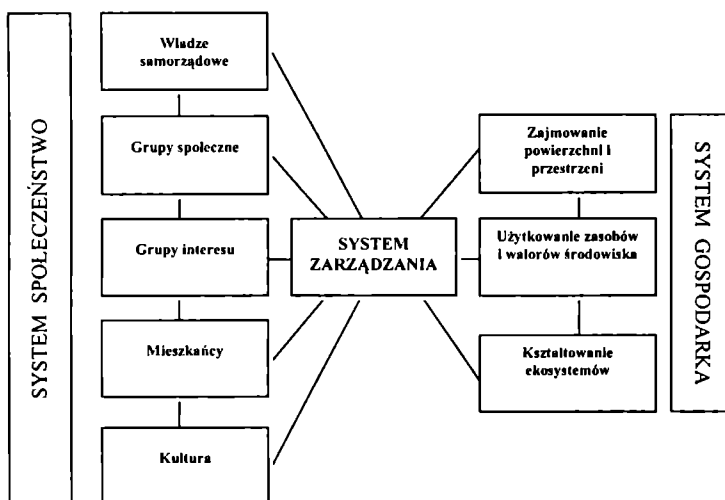

Rys. 1. Ludność według głównego źródła utrzymania na wsi w roku 1988 i 2002

Źródło: na podstawie danych NSP 2002.

Dywersyfikacja działalności rolniczej wiąże się z wielofunkcyjnym rolnictwem, stwarzającym rolnikom możliwości prowadzenia działalności rolno-spożywczej (wstępne przetwórstwo, rolnictwo ekologiczne) oraz działalności pozarolniczej (agroturystyka, rzemiosło). Wielofunkcyjność wsi oznacza spadek znaczenia rolnictwa na rzecz sfery pozarolniczej, poszerzenie zakresu świadczenia

usług socjalnych i produkcyjnych oraz podnoszenie atrakcyjności wsi jako miejsca do życia (*Polska wieś... 2004*).

Rys. 2. Wpływ integracji europejskiej na system zarządzania obszarami wiejskimi

Źródło: (Poskrobko 1998, s. 199-200).

Przemiany struktury dochodowej ludności wiejskiej, nasilone w okresie poakcesyjnym, istotnie warunkują przekształcenia społeczno-kulturowe w wymiarze zarówno społecznym, jak i jednostkowym. Jednak poza sferą ekonomiczną sytuacja człowieka (jako jednostki i jako społeczeństwa) po integracji znajduje się pod wpływem zmian obowiązujących wartości kulturowych i norm etycznych, nurtów społeczno-filozoficznych, w tym religijnych, propagowanych idei społeczno-politycznych, wiedzy ludzkiej, głównie technicznej, przyrodniczej, a także humanistycznej (Poskrobko 1998). Należy pamiętać, że środowisko wiejskie to – z jednej strony – system społeczny, a z drugiej – system gospodarczy. Oba te systemy są w dużym stopniu zależne od warunków i wartości środowiska przyrodniczego oraz od sposobu zarządzania nimi (rys. 2).

4. Zakończenie

Integracja Polski ze strukturami UE znalazła swoje odzwierciedlenie w przejmowaniu zachodnich wzorców zarówno gospodarczych, jak i socjokulturowych, niemniej rok to jeszcze zbyt mało, by można jednoznacznie określić skalę tego wpływu. Silne tradycje polskiej wsi, wynikające z uwarunkowań historycznych, prawnych i społeczno-obyczajowych, z pewnością stanowią czynnik stabilizujący dynamiczną konwergencję do krajów unijnych. Mieszkańców obszarów wiejskich Polski cechuje otwartość na zmiany, które są konieczne, by poprawić sytuację ekonomiczną i równocześnie podnieść atrakcyjność polskiej wsi.

Literatura

- Dane NSP 1988 PSR 1996 i NSP 2002, za: *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna*, GUS, Warszawa.
- Dylematy polityki rolnej. Integracja polskiej wsi i rolnictwa z UE*, T. Hunek (red.), FAPA, Warszawa 2000.
- Kłodziński M., *Doświadczenia wybranych krajów w promowaniu rozwoju terenów wiejskich*, [w:] *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce*, M. Kłodziński, A. Rosner (red.), Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1997.
- Kultura i tożsamość europejska: duchowy fragment integracji naszego kontynentu*, J. Wahl (red.), „Wokół Nas”, Gliwice 2001.
- Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, J. Wilkin (red.), Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk Ekonomicznych, Warszawa 2003, s. 83.
- Polska polityka rolna 1944-1994. Wybrane zagadnienia*, B. Kozuch (red.), Uniwersytet Warszawski, Filia w Białymstoku, Wydział Ekonomiczny, Białystok 1994, s. 226.
- Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej*, Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa 2004, s. 48, 59-60, 85, 149-151, 154-162.
- Poskrobko B., *Zarządzanie środowiskiem*, PWE, Warszawa 1998, s. 85, 199-200.
- Rynki rolne – funkcjonowanie, regulacje i interwencja a informacja*, Materiały na seminarium „System Informacji Rolniczej”, W. Rembisz (red.), 2004, s. 1.
- Slee B., *Alternative Farm Enterprises: a Guide to Alternative Sources of Income for the Farmer*, Farming Press, Ipswich 1987.

INFLUENCE OF EUROPEAN INTEGRATION ON SOCIAL AND CULTURAL CHANGES OF RURAL AREAS

Summary

Basic conditions of socio-cultural changes of rural areas ensuing from European integration processes are presented in the study. A role of support for restructuring within rural policy as well as a meaning of economic factors in the sphere of incomes and employment are stressed. Special attention is drawn to an aspect of multifunctional development of rural areas.